

Dergi ana sayfası: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed>

Araştırma Makalesi

Atıf Bilgisi: Soyadı, A. (2026). Ahî Anadolu'su Kaotik Panoramasının Refleksif Aktörü: "Ahiyyetü'l-Fityânü't-Türkiye. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 73, 261-277. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1756105>

AHÎ ANADOLUSU KAOTİK PANORAMASININ REFLEKSİF AKTÖRÜ: "AHİYYETÜ'L-FİTYÂNÜ'T-TÜRKİYYE"*

Hatice ÖZKARA GÜLER¹

¹Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, haticeozkara9@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8544-2734>

Öz

Bu çalışma, XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Ahî teşkilatı etrafında şekillenen toplumsal dokunun direniş ve diriliş oluşturduğu esnada Anadolu coğrafyasında yaşanan siyasî parçalanma, göç hareketleri, iktidar boşlukları ve toplumsal krizler gibi kaotik süreçleri analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma ayrıca bir toplumun kriz anlarında kendini yeniden üretme kapasitesinin de taşıyıcısı olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Ahî toplulukları, modern toplumlarda da geçerliliğini koruyan kültürel dayanıklılık modellerinin tarihsel örneklerinden biri olarak ele alınmıştır. Ahî Anadolu'sunda bu çerçevede hangi şartlarda olunursa olunsun yaşanabilir hayatın mümkün olduğu kadar kurumlaşarak devamı sağlanabilmektedir. Zor zamanlar insanların birlik ve dayanışma ruhunu uyandırması için en uygun zamanlar olabilmektedir. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse güçlük yıllarının koşulları insana cevabını vakit kaybetmeden vermesi gereken sorular sormuş; sonrasında da özel imkanlar yaratmıştır. Ahîliğin teşkilat yapısı, metotları, erdemleri gibi yeterince çalışılan konular yerine ayak seslerinin dahi Anadolu'nun yaralarını sarmaya yetmesi konusundaki maharetini ve başardığı şeyin büyüklüğünü göstermek için ise Anadolu'nun neler atlattığının bilinmesi gerektiğinden hareketle bu dönem Anadolu tarihine etki etmiş durumlara dikkatinizi çekeceğimiz bu çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda hem birincil hem de telif kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışma, belirli bir ana tema etrafında yapılandırılmış olup, kullanılan terim ve kavramların olabildiğince orijinal biçimlerinin korunmasına özen gösterilmiştir. Ele alınan konu, tarihsel bağlamdan koparılmadan, mümkün olduğunca geniş bir analitik perspektif içerisinde akademik bir üslup ile ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Ahîlik, Anadolu, Selçuklular, Moğollar, Kaos.

THE REFLEXIVE AGENT OF THE CHAOTIC PANORAMA OF AKHI ANATOLIA: "AHİYYETU'L-FİTYÂNÜ'T-TURKIYYE"

Abstract

This study aims to analyze the chaotic processes such as political fragmentation, migration movements, power vacuums, and social crises that took place in Anatolia during the period between the 13th and 15th centuries, when the social fabric formed around the Akhî organization created resistance and revival. The study also aims to reveal that a society's capacity to reproduce in times of crisis is also a factor. In this context, Akhî communities are considered one of the historical examples of cultural resilience models that are still valid in modern societies. Within this framework, in Akhî Anatolia, it was possible to ensure the continuation of a livable life by institutionalizing it as much as possible, regardless of the circumstances. Challenging times can be the most appropriate time to awaken the spirit of unity and solidarity among people. In other words, the conditions of

*"Ahiyyetü'l-Fityânü't-Türkiye" ifadesinin doğru yazımı için bk. Muallim Cevdet (İnançalp), *Zeyl 'alâ faşli'l-ahiyeti'l-fityânü't-Türkiye fi-Kitâbi'r-Rihle li'bn-i Battûta* (İstanbul 1351/1932), (الأخية الفتيان التركية). ذيل على فصل في كتاب الرحلة لابن بطوط: ثلاثة أقسام مستندة على القيود الديوانية والحجج الوقفية والدفاتر الخاقانية العتيقة والمخطوطات النادرة م.جودت \ (İbn Battûta'nın seyahatnâmesinin Ahîlik ile ilgili kısmına Muallim Cevdet tarafından hazırlanan Arapça zeyl). <https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=442932&materialType=KT&query=Ahiilik+Te%C5%9Fkilat%C4%B1.Suriye>

difficult years have asked people questions that require immediate answers and have subsequently created special opportunities. In this study, rather than focusing on the frequently examined aspects of Akhism -such as its organizational structure, methods, or moral principles- the aim is to demonstrate the magnitude of what the movement accomplished and its remarkable capacity to heal the wounds of Anatolia, even in its earliest manifestations. To reveal this achievement, it is first necessary to understand the historical circumstances that profoundly affected Anatolia during the period in question. Therefore, this research draws attention to the major developments that shaped Anatolian history at that time and employs the literature review method as its primary approach. Accordingly, both primary sources and authored (secondary) works have been utilized. The study is structured around a central theme, with careful attention given to preserving the original forms of terms and concepts wherever possible. The subject has been examined without detaching it from its historical context, within the broadest analytical and interpretive framework, and presented in a scholarly and objective style appropriate to academic discourse.

Keywords: Akhism, Anatolia, Seljuks, Mongols, Chaos.

1. GİRİŞ

Moğol istilasının yarattığı kaos ortamında, toplum nezdinde siyasî iktidardan ziyade, ahîlerin ve ahî liderlerinin mücadelesi ön plana çıkmıştır. Birçoğu Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya yerleşen ve daha önce Harezm, Horasan, Rey, Buhara ve Hoy gibi şehirlerde yaşadıkları dönemlerde esnaf ve sanatkârlıkla uğraşan ahî zümreleri zâviyeler kuracaklar ve buralarda ilkelerini ete kemiğe büründüreceklerdi.

XIII. asra karmaşa yüzyılı olarak baktığımızda bu yüzyılın siyasî atmosferinde Haçlı seferleri ile Bizans İznik'e taşınmış, elli altmış yıl İznik'ten diğer kolu da iki yüz elli yıl kadar Trabzon'dan devam etmiştir. Selçuklular o dönemin ilk kısmında bilhassa Alâeddîn Keykubat döneminde Anadolu'ya oldukça hâkim bulunmaktadır.

Moğol istilalarının, aynı dönemdeki Orta Çağ Avrupa savaşlarından çok daha yıkıcı olduğu tüm tarihçilerce malumdur. Cengiz Han korkunç katliamlar emretmiştir. En sevdiği torunu Bamiyan'daki bir savaşta öldüğünde, şehrin düşmesinden sonra askerlerine her canlıyı öldürmelerini ve orada kimsenin bir daha yaşamaması gerektiğini emretmiştir (Jackson, 2017: 158). Doğrudan İslâm ve Türk dünyasına yönelik olan seferi tevîl etmek için ise sofistike bir yorum yapmak gerekirse Akçura'nın cümleleriyle şu şekildedir:

Cengiz'in edvâr-ı hayâtîyesinden, Şark İslâmî tarih ve edebiyatında en çok mevzû-ı bahs olan devir, cihângîrin, pâyiatahına nispetle garbı, yani âlem-i İslâm'ı istilâ zamanıdır. Bugüne kadar aramızda Cengiz'i nefret ve teline müstahak hûn-rîz bir canavar gibi telakkî ettirten, ismine en ağır lakapları Türkler arasında bile taktıran, onun memâlik-i İslâmiyye'ye taarruzu, yani garb seferi olmuştur. (Akçura, 2018, 23)

1243'te Moğollar Anadolu'ya geldiğinde Selçuklu Devleti idaresi bir yerde devam etmişse de Moğolların uzaktan nispeten bir üstünlüğü söz konusu olmuştur. Moğollar için bunun adına hâmilik dahi denilebilmiştir. Selçuklular gücü hanedan olarak ellerinde tutamayınca Sâhip Ata gibi bir kısım beyler idarede etkin olmuştur. 1278'de Moğollar doğrudan Anadolu'ya vali atamıştır. Bu arada Moğolların gelmesiyle birlikte batı ve kuzeybatı Anadolu'daki bucakta hareketlilik iyice artmış; Türkmenler buraya giderek Moğollardan başlarını kaldırabildikleri kadar ya da Bizans tarafına yönelebildikleri kadarıyla beylikler kurmuşlardır.

Moğollar, önce vergiye bağladıkları ardından ilhak ettikleri Anadolu'daki Selçuklu Sultanlığı'nı denetimleri altına almışlardır. 1071 yılında Selçuklu Türklerinin Malazgirt'te Bizans ordusunu yenmesiyle Türk göçebeleri Anadolu'ya akın etmeye başlamıştır. 1081 yılında Selçuklu hanedanının bir kolundan olan Süleyman, modern Türkiye'deki Konya (o dönemki adıyla Iconium) merkezli olarak Rum Sultanlığı'nı kurmuştur. Bu "Rum" adı, Arapların Bizans için kullandığı "Rûm" teriminden türemiştir. Rum Sultanlığı'nın nüfusunun çoğunluğu hâlâ Rum ve Ermenilerden oluşmakta; ancak Selçuklu Türkleri İslâm'ı resmî din, Farsçayı da idarî dil haline getirmişlerdir. İronik biçimde, Selçuklu sultanları zaman

zaman, neredeyse yönetilemez olan Türkmen göçebelerden ziyade Rum, Ermeni ve Gürcü beylerini daha güvenilir müttefikler olarak görmüşlerdir (Atwood, 2004: 555).

XI. yüzyılın sonu ile XII. yüzyılın ortası arasında gerçekleşen ilk Türk akınları ve Bizans ile Haçlı kuvvetleriyle yapılan çarpışmalar, Anadolu'yu derinden sarsarak pek çok yerleşimin boşalmasına ve hem tarımsal üretimin hem de vergi gelirlerinin büyük ölçüde azalmasına yol açmıştır. O dönemde Türklerin önemli bir kısmı hâlâ göçebe olduğundan, Selçuklu yönetimi yerleşik köylü nüfusa ihtiyaç duymaktaydı. Bu nedenle sultanlar, bir yandan yerli halkı korumaya gayret ederken, öte yandan fethettikleri topraklardan toplu halde Hristiyan toplulukları kendi sınırları içine taşıyıp yerleştirerek tarımsal faaliyeti canlandırmayı ve ülkeyi bayındır hale getirmeyi hedeflemişlerdir (Turan, 2015: 349).

Bizans tebaasından Kütahya'da yaşayan bir Rum'u örnek alalım: XIII. asır başında bir Rum köylüsü kısa bir süre sonra Bizans diye bildiği yerin Haçlılar tarafından elde edildiğini bilecek ama daha yakın bir bölgeye İznik'e Bizans hakimiyeti gelmiş olacak; ama bu arada Selçuklularla yapılan anlaşmalarla oraya bir Türkmen göçü başlamış; yeni diller, yeni dinler, yeni hayvancılık yöntemleriyle vd. tanışmıştır. Tanışmanın çatışmaya dönme ihtimali kaçınılmaz olmuştur. Bölgeye yerleşen Türkmen aileler tarım yapmaya başlamış, birbirlerinden bir şeyler öğrenmiş belki Türkmenlerin bazıları oraya akınlar düzenlemiş, Bizanslılara karşı mücadeleye başlamış derken birden karşısına bir de Moğollar çıkmıştır. Haliyle artık hayatında kim bilir kaç vergi memuru var ya da kaç değişik dile muhatap olmuştur.

Doğuya gidildikçe Ermenilerin, Kürtlerin ve Doğu Hristiyanlıklarının varlığı ile durum daha başkadır. Farklı tarikatlar şekillenmeye başlamış, Vefâlik dolayısıyla İslâmiyet'in yaşanma biçimlerinde değişiklik başlamıştır. Moğol ordularının gelişinden sonra ciddi bir baskı, zulüm ve askerî harekâta maruz kalmıştır.

XI. yüzyılın ikinci yarısında göçebe Türk toplulukları Mâverâünnehir'den hareket ederek önce İran'ı ele geçirmiş, ardından Anadolu'nun doğu hududuna dayanmıştır. Sürüleri, çadırları ve çocuklarıyla Kafkas geçitlerini aşan bu kalabalıklar, Sultan Alparslan'ın ordusunun 1071'de Malazgirt Ovası'nda Bizans kuvvetlerini yenip İmparatorlarını esir almasıyla birlikte Anadolu'nun dört bir yanına yayılmıştır. Göçerler kısa sürede köy, kasaba ve şehirlere yerleşirken, ticaret ve zanaat faaliyetleri bir süre daha gayrimüslim yerli unsurun hakimiyetinde kalmıştır (Anadol, 1991: 47).

XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Ahî teşkilatı Anadolu'da kendisini gösterdiği esnadaki kaos dolu ambiyansa gelince; tolere edilemeyecek noktanın sınırları kültürel-dinî kökenli uygulamaların doğrudan ya da dolaylı olarak zarar verdiği yerde başlamaktadır. Böyle bir yapı ya da uygulama, açık bir şekilde iyileştiren ve yapılandıran bir insan hakkı ile doğrudan ya da dolaylı olarak çalıştığı ve bu insan hakkının kamu işlerinin düzenlenmesini ve yönetimini belirlemesini engellediği zaman tolerans konusu olamaz. Başka kelimelerle ifade edilirse, sivil toplum kuruluşu olarak Ahîliğin devlet gibi davranması düşünülmemelidir.

Ortada istilalar gibi olağan dışı hal durumları söz konusu iken yurttaşların insan haklarını korumak ve kamu işlerini insan haklarının gerektirdiklerine uygun bir şekilde yönetmek "devlet" dediğimiz organlar ve kurumların varlık nedenleri olmuştur (Kuçuradi, 2004: 58-59).

2. KANLARINA DEMİR KARIŞMIŞ SOYLAR DAVUL VE BORAZANLARI EŞLİĞİNDE MEDENİYETİN BEŞİĞİ ANADOLU'NUN EŞİĞİNDE

Moğol tarihinin anlatımı, çoğunlukla savaşların ve istilaların ön planda olduğu, davul ve boru seslerinin egemenliğinde geçen bir dönem olarak şekillenmiştir. Bu tarih, genellikle büyük hükümdarların seferlerine ve rakip boylar arasındaki çekişmelere odaklanmış; sayfaları ise sıklıkla toplu kıyımlar, yıkımlar ve tahribat hikâyeleriyle dolmuştur. Bu süreç; refah içinde yaşayan toplumları yerle bir eden, barış ve zenginlik ortamında gelişen sanat ve kültürel birikimi yok eden, insan emeğiyle güzelleşmiş verimli toprakları harabeye çeviren, yokluk içinde yetişmiş, cesaretli, dayanıklı ve adeta damarlarında demir dolaşan toplulukların tarihi olmuştur (Uyar, 2020: 28).

Şekil 1. At sırtında Moğol okçu (<https://collections.vam.ac.uk/item/O125954/a-mongol-archer-on-horseback-painting-unknown/>).

Selçuklu kaynaklarına göre Anadolu’da Moğol ordularının ilk ortaya çıkışı 1232 yıllarına rastlamaktadır. Ürgenç şehrinin alınmasından sonra Cengiz Han tarafından Bağdat halifeliğine karşı gönderilmiş olan Cormagun/Sormahan-Noyan İbn Bibî’ye göre 1232’de Alâeddîn Keykubâd zamanında Sivas’a kadar sokulmuş, fakat sonra geri çekilmiştir (Temir, 1989: 156). İbnü’l-İbrî bu süreci şu şekilde anlatmıştır:

(H. 641) Yesaver-Nesaver-Besaver Noyen, Şam kıt’asına yürüdü. Dönüşünde Malatya’dan geçerek bu şehri yıktı ve bağ ve bahçeleri ve ekinleri hayvanlara yedirtti. Ve kadınların ziynetlerine ve kiliselerdeki altın ve gümüşten olan mukaddes kaplara ve İncil kaplarına ve haçlara varıncaya kadar her ne buldularsa aldılar. Kumandanları Yesaver Noyen barsaklarındaki bir hastalığın tedavisi için bir hekim istedi. Kendisini Atam tedaviye başladı ve kendisine Harput’a kadar beraber gitti ve hastalığı iyi etti. Atam Harput’tan Malatya’ya döndü de burada oturmamız uzamadı. Antakya’ya gidip orada yerleştik. Moğolların bölgeden çekilmesinin ardından büyük bir kıtlık ve salgın hastalık baş gösterdi; pek çok insan yaşamını yitirdi. Öyle ki bazı kişiler bir parça ekmek karşılığında çocuklarını satmak zorunda kaldı. (İbnü’l-İbrî, 2011: 21)

Moğollar, Cormagun komutasında Batı İran’a geldiklerinde, başlangıçta Selçukluların dostluk ve mütevazı vergi teklifini kabul etmişlerdir. Ancak II. Gıyâseddîn Keyhüsrev (1236-1245/46) döneminde Moğollar sultanın şahsen Moğolistan’a gitmesini, rehine vermesini ve bir Moğol gözetmeni “darugaç” kabul etmesini talep etmeye başlamışlardır. 1240 yılında Moğol akınları başlamış ve Gıyâseddîn, Rum, Kürt ve Haçlı paralı askerlerden oluşan heterojen bir ordu kurarak Moğollara karşı koymuştur. Ancak Haziran 1243’te Cormagun’ın halefi Baycu, Selçuklu ordusunu Köse Dağ mevkiinde ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Gıyâseddîn Ankara’ya kaçarken, Moğollar doğu şehirlerini yağmaladılar veya vergiye bağlamışlardır. Gıyâseddîn’in veziri barış talebiyle elçiler göndermiş ancak sultan, anlaşmayı onaylayamadan ölmüştür (Atwood, 2004: 555).

Muhammed Nesevî, *Siret-i Sultan Celâleddin Mengübertî*’de 1226’da Celâleddîn Harezmşah’ın veziri Şerefu’l-Mülk’ün Hoy civarında Alâeddîn Keykubâd’ın elçisine şu sözleri söylediğini yazmıştır:

Siz bu kadar aileleri yok eden ve bu kadar gözyaşı döktüren Tatar istilasının asırların hükümdarlarının hazinesinde biriktirdiği kaynakları ne tarzda tükettiğini bilemezsiniz. Yine siz bilirsiniz ki babasının hareketinde Sultanın bir kılıcından başka bir şeyi kalmamıştı. Şimdi insaniyet vazifesi olarak ona bir şey tedarik ederseniz asırlar bu hizmetin hatırasını ebedileştirecektir. (Turan 2014, 87-88)

XIII. yüzyılda Moğol saldırılarından kaçarak Anadolu’ya sığınan ve Kayseri’de Sultan Alâeddîn Keykubâd’ın korumasına giren Necmeddin Râzî de, Selçuklu dönemini şöyle anlatmıştır:

Müslüman halk, güvenliği, düzeni ve huzuru Selçuklu hükümdarlarının koruyucu yönetimi altında buldu. Bu inançlı sultanların döneminde inşa edilen medreseler, camiler, derviş tekkeleri, kervansaraylar, hastaneler, köprüler ve diğer hayır kurumları,

daha önce hiçbir çağda bu kadar yaygın şekilde yapılmamıştı. Âlimlere, dindarlara ve halka gösterilen ilgi ve merhamet ile gerçekleştirilen seferler ve kazanılan başarılar, tarihte benzeri görülmemiş olaylardandır. Bu durum o denli açıktır ki, ayrıntılı açıklamaya gerek kalmaz. Çünkü Türkistan, Fergana, Mâverâünnehir, Harzem, Horasan, Gûr ve Sistan (Afganistan), Kirman, Huzistan, İran, Irak, Diyarbakır, Suriye ve Anadolu, bu hanedanın ve onların hizmetkârlarının bıraktığı eserlerle doludur. Müslüman halk, bu kutlu hanedan için daima dua ve övgülerde bulunmaktadır. (Turan, 2015: 478)

Ondan sonra muhtelif baskınlar olmuşsa da Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol hakimiyetine girmesi 1243'te Sivas civarında cereyan eden Köseadağ Savaşı'ndan sonra olmuştur. Bu savaşta Baycu komutasındaki Moğol ordusu galip gelmiş ve II. Gıyâseddîn Keyhüsrev sulh yaparak Moğol hakimiyetini tanımak mecburiyetinde kalmıştır. Anadolu'nun bir kısmı Moğol ordusu tarafından işgal edilerek, İlhanlı hükümdarı tarafından tayin edilen genel vali ve askerî komutanla idare olunmakla beraber, Türk Selçuklu sülalesi resmen devam etmiş ve dahili idare de yine yerli Türklerin elinde kalmıştır. Fakat bu durum daimî bir karışıklığa neden olmuş ve Anadolu Selçuklu devleti, 1308'de II. Gıyâseddîn Mesud ile sona erinceye kadar bu karışık durumdan kurtulamamıştır. Bununla beraber müteakim bir medenî hayatın mevcut olduğu da aşîkardır ki o zamandan kalma birçok içtimaî ve dinî müesseselerle henüz ancak kısmen işlenmiş olan kaynaklar buna tanıklık etmektedir (Temir, 1989: 156-157). Korykoslu Hayton bizzat tanık olan bir seyyah olarak şunları kaleme almıştır:

Ögeday Han faal ve tecrübeli komutanlarından biri olan Baycu'yu seçti ve kendisine onların dilinde "camachi", yani keşif birliği olarak ifade edilen 30.000 kişilik bir Tatar ordusu verdi. Onlara, 10.000 kişilik Tatar ordusunun geçtiği yolu kullanarak başka hiçbir diyara uğramadan Türkiye'ye kadar ilerlemelerini ve eğer mümkünse, Asya'daki hükümdarlıklar içinde en güçlüsü olan Türkiye Sultanı'nın direnme gücünü sınamalarını emretti. Eğer, bu Sultan'ın gücüne karşı koyabilmeleri mümkün değilse savaşa girişmeyecek, bunun yerine farklı bir diyarda istirahatata çekilecek, oğullarından birisinden, bilhassa da en yakın olandan yardım talep etmek için işaret gönderecek ve yardımın ulaşması üzerine de güven içerisinde mücadeleye girişebileceklerdi. Böylelikle Baycu, 30.000 atlı ile Türkiye Krallığına vardı ve daha önce Tatarların önünden kaçtığı Sultanın öldüğünü ve yerine Gıyâseddîn adlı oğlunun geçtiğini öğrendi. Gıyâseddîn Tatarların ilerledikleri şayiasını haber alarak büyük bir korkuya kapıldı. Bundan ötürü de kim olursa, barbar veya Latin, paralı asker olarak yanına çağırdı. Tatarlara karşı hizmetine aldıkları arasında iki bin Latin askeri de vardı ki bunların başında Kıbrıslı Johannes de Liminata ve Venedikli Bonifacius de Onilis adlı iki komutan bulunuyordu. Türkiye Sultanı komşularının ve dostlarının tamamına da her kim yardımına gelirse büyük zenginlik ve hediyeler vereceğine dair sözlerle elçiler gönderdi. Böylelikle Tatarlardan korkan pek çok düşmanı ya şahsen geldiler ya da kendi halkından yardımlar gönderdiler. Böylelikle de kalabalık bir ordunun bir araya gelmesini Sultan'ın Tatarları ülkesinden çıkarmak isteği ile doğrudan Tatarların bulunduğu yere gitmesi takip etti. Tatarlar, sayıca üstün olmamalarına karşın muharebeyi yiğitçe kabullendiler ve Köseadağ olarak anılan mevkide savaşa giriştiler. Çok sayıda insanın ölümüyle neticelenen muharebede Tanrı'nın isteğiyle Tatarlar muzaffer oldular. Bundan sonra Tatarlar 1244'te Türkiye'yi ele geçirdiler. (Hayton, 2023, 119- 121)

Gıyâseddîn Keyhüsrev'in oğulları İzzeddîn Keykâvus (1246-1261) ile Rükneddîn Kılıç Arslan (1249-1265) arasında taht mücadelesi kesintisiz sürmüştür. 1246'da tahta geçen İzzeddîn'in nâibi, rakibini saf dışı bırakmak için Rükneddîn'i rehine olarak Moğolistan'a göndermiştir. Ancak bu geri tepmeye neden olmuş; Güyük Han (1246-1249), Rükneddîn'in tahta geçmesini emretmiş ve bu kararı uygulamak üzere 2.000 kişilik bir Moğol birliğiyle birlikte bir "darugaç" göndermiştir. Baycu'nun 1256'da Aksaray'da Selçuklu ordusunu bir kez daha ezmesine rağmen İzzeddîn boyun eğmemiştir. İlhanlıların kurucusu

Hülâgü (1256-1265), Anadolu'yu bölmeyi planlamış fakat bu plan da başarısız olmuştur (Atwood, 2004: 555).

Moğollar, Baycu'nun hücum emrini beklerken Sinâneddin ve askerleri de arı sudan abdestlerini almışlar ve ak alınların yere koyup iki rekât namaz kılmışlardır. Adı görklü Muhammed'e salavat getirdikten sonra kâfire at salmak, kılıç çalmak için hazırlanmışlardı. Erzurum'da gümbür gümbür kösler, davullar dövülüyor, burması altun, tunç borular çalınıyordu. O sırada cûşa gelen bir ozan sazın alıp boy boyladı, soy soyladı, koç koçladı.¹

Kaynakların aktardığına göre, Anadolu Selçuklu yönetiminde bulunanlar içinde yalnızca Amasya kalesine çekilen Vezir Mühezzibeddîn Ali, Moğol istilasının yarattığı sarsıntıyı çabucak atlatıp istilayı durdurmak için hemen harekete geçmiştir. Deneyimli vezire göre artık Moğol ordularını silah gücüyle durdurma olanağı kalmamıştı. Eldeki tek yol, Moğol üstünlüğünü kabul eden bir barış anlaşmasına varmaktır. Bu bakış açısı yerinde görünmektedir; zira devletin geleceğinden sorumlu Sultan Keyhüsrev, savaş sırasında yalnızca kaçmayı ve canını kurtarmayı düşünmüş, başka bir girişimde bulunmamıştı. Üstelik bu tutumuyla komutanlar ve askerler için kötü bir örnek oluşturmuştu (Koca, 2015: 80).

1291-1295 arasında Anadolu'daki İlhanlı nâibi olan Geyhâtû'nun han olmasıyla birlikte, Mısır tehdidinin yerini Karaman Beyliği'nin (Larende merkezli) yayılcılığı almıştır. Bu dönemde hanedana bağlı nâiblik sistemi sona ermiş, Rum toprakları güçlü Moğol komutanlarının eline geçmiş ve sık sık ayaklanmalara sahne olmuştur. Bu isyanlara Karaman Türkmenleri destek vermiştir: 1296'da Baarinli Ta'acı ve Celâyirli Baltu, 1299'da Oyratlı Sülemiş ve 1321-1327 arasında Sulduslu Timurtaş ayaklanan önde gelen figürlerdir. 1307/08 yılında Selçuklu hanedanının sembolik hâkimiyeti de sona ermiş, böylece doğuda doğrudan Moğol egemenliği başlamış; batıda ise giderek daha bağımsız ve saldırgan Türkmen beyleri sahneye çıkmıştır. Her ne kadar ağır vergi yükü altında kalsa da Anadolu'nun ekonomik büyümesi Moğol yönetimi altında sürmüştür. Ünlü gezgin Muhammed Ebû Abdullah İbn Battûta, 1332 yılında Türkiye'yi ziyaret ettiğinde, Müslümanların refah içinde yaşadığı ve önemli bir Rum nüfusu barındıran bir ülke görmüştür. Aksaray'ın doğusunda Artana adında, Arapça bilen kibar bir Müslüman

---

¹Ehli İslâm olan işitsin bilsin
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana
İsterse Moğol ne ki var gelsin
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

Kuşanın kılıncı, giyinin donu
Kavga bulutları sardı her yanı
Doğdu koç yiğidin şan almak günü
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

Asker olan bölük bölük bölünür
Sandınız mı ki Erzurum alınır
Boz atlar üstünde kılıncı çalınır
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

Kavga günü namert sapa yer arar
Er olan göğsünü düşmana gerer
Cemi ervah bizle meydana girer
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

Şenlik, ne durursunuz, atları binin
Sıra-kılıncı düşman üstüne dönün
Artacaktır şânı Âl-ı Selçuk'un
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana
Moğol istilasına karşı canla başla mücadele ederek topraklarını koruma çabası, bu şiir dizeleriyle derin bir şekilde örtüşür (Göksu, 2021: 155-156).

Moğol vali İlhanlılar adına yönetimi elinde tutuyordu. Güneydoğuda hâlâ Mısır'la ittifak hâlinde olan Karaman Beyliği genişlemekteydi. Batıda ise bağımsız Türk beyleri yavaş yavaş Rumları Anadolu'dan geri püskürtüyordu. İlhanlılar 1335'te dağıldığında, Artana kendi hanedanını kurmuştur. Anadolu, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişine kadar dağınık kalmaya devam etmiştir (Atwood, 2004: 555).

Şekil 2. *Moğol istilas* (<https://gallica.bnf.fr/view3if/ga/ark:/12148/btv1b52000858n/f496>.)

Moğollar, veba ve kıtlık gibi, temelde yıkım getiren bir güç olarak tarihte yer almışlardır. Her ne kadar tarihleri hüznün verici ve acı dolu olsa da insanlık tarihinin genel seyrini anlayabilmek adına incelenmeleri önem taşımaktadır (Uyar, 2020: 28). Hem direniş hem de teslimiyet yok oluşla sonuçlanabilirdi. Öyle ki, Moğollar, ele geçirilen yetişkin erkekleri öldürmüş, kadınları ve çocukları köleleştirmiştir. Kanlı katliamlar, Cengiz'in torunu Hülâgü'nün (ö. 1265) Orta Asya ve İran'daki seferlerinde de devam etmiştir. Fars kaynakları öldürülen kişi sayısını abartıyor olabilmekle birlikte, deliller dikkatle süzöldükten sonra çoğu olay "katliam" olarak nitelendirilmektedir (Jackson, 2017: 170).

Mevcut bilgiler doğrultusunda anlaşıldığı üzere Moğol fetihleri genellikle geniş çaplı katliamlarla gerçekleşmiştir. Batılı araştırmacılar çoğunlukla yerleşik ve kültürel olarak gelişmiş toplumların, göçebe topluluklar tarafından uğradığı kıyımları vurgulamakla yetinmişlerdir. Oysa göçebe halklar arasında siyasî birlik ancak çoğu zaman kanlı ve bazen tüm bir kabilenin sistemli biçimde yok edilmesiyle sonuçlanan savaşlar sonucunda kurulabilmiştir. Bu nedenle Cengiz Han'ın ordularının bozkır topluluklarını mı yoksa yerleşik medeniyetleri mi daha çok tahrip ettiği net olarak söylenememektedir. Aynı şekilde, Moğol fetihlerinin sadece göçebelere kazanç, yerleşik halklara ise yalnızca zarar getirdiğini iddia etmek de pek mümkün değildir. Nitekim bu seferler, Selçukluların Ön Asya'yı istilasında olduğu gibi bir halkın topluca göçü şeklinde gerçekleşmemiştir. Moğolların büyük bir kısmı anayurtları olan Moğolistan'da kalmış, Cengiz Han seferlerinin ardından buraya dönmüş ve burası halefleri tarafından da yaklaşık otuz yıl boyunca merkez olarak kullanılmıştır (Barthold, 2013: 136).

Şekil 3. *Yay ve ok, yay çantası ve sadak ile çakmaklı tüfek taşıyan bir Moğol askeri, yaklaşık 1870 yılı. N. V. Prschewalski, Reisen in der Mongolei, im Gebiet der Tanguten und der Wüsten Nordtibets (1877) (Atwood, 2004, 20).*

Eğer tarih yazımında temel analiz birimi olarak etnik-ulusal topluluklar ve onların kültürel kimlikleri -bu yaklaşımın terminolojisiyle ifade etmek gerekirse, "Stamm" kavramıyla şekillenen *Volksgeist*- kabul edilirse, o zaman Türklerin Orta Asya'daki göçebe ve savaşçı toplulukların torunları olduğu düşüncesi

öne çıkmaktadır. Bu bakış açısına göre, Türk kültürü de göçebelik ve askerî yapı gibi iki temel unsur üzerine kuruludur. Modern Türk tarih anlayışı genellikle bu anlatıyı kabul etmiş, zaman zaman ona bazı eleştiriler getirmiş ya da kimi yönlerini tersine çevirmiştir. Ayrıca, Orta Asya ile Horasan'ın şehirlerinden göç eden büyük nüfusların varlığından da söz edilebilmektedir. Bozkır kültürünün Türkleri diğer Müslüman toplumlara kıyasla daha hoşgörülü kıldığı ya da fetihlerini asgari ölçüde şiddet kullanarak gerçekleştirdikleri ve böylece baskı ve kargaşa içindeki bölgelere düzen ve adalet getirdikleri de ileri sürülebilecek görüşler arasındadır. Dışarıdan bakıldığında "militarizm" olarak tanımlanabilecek bu eğilim, Türk tarih geleneği içinde sıklıkla devlet kurma yetisi olarak değerlendirilmiş ve ulusal gururun bir kaynağı hâline gelmiştir. Daha günlük ya da popüler düzeyde ise, nasıl ki akademisyenler Müslüman Türk toplumlarının birçok "ortodoks dışı" uygulamasında Şamanistik izler arıyorlarsa, günümüz Türk geleneklerinin bazıları da çoğu zaman göçebe yaşamın devamı olarak kabul edilen karakteristik "farklılık" biçiminde yorumlanmıştır (Kafadar, 2017: 61-63). Göçebelerin medenî ülkelere akınları her zaman tekrarlanmasına rağmen, aynı kavmin kısa bir zaman zarfında Uzak-Doğu ve Batı-Asya'yı, Doğu-Avrupa'daki medenî memleketleri fethetmesinin diğer bir örneği görülmemiştir (Barthold, 2013: 123).

Anadolu'nun, Moğollar ile mücadele edebilecek, kalabalık sayıda ve aynı zamanda iç kuvvetleri sarsılmamış pek mühim bir unsuru vardı. Bu unsur, Anadolu'nun fethedilmemiş yerlerinin fâtilhleri ve beylikleri devrinin yaratıcıları olan Türk göçebe unsuru olan Türkmenlerdi ki onlar Anadolu'nun her tarafının Moğol hâkimiyeti altında kalmasını önlemişlerdir. Hatta Selçukluların yeniden fethedemedikleri Batı Anadolu ve Marmara havzasını da ellerine geçirip oralarda devletler kurmuşlardır (Sümer, 1962, 220). Moğol istilasının Anadolu'nun kültürel yapısı üzerindeki etkisinin kalıcı ve derin olduğu bahsi şu noktadan çıkmaktadır: Orta Asya ve İran bölgelerinde yaşayan birçok insan, Moğol ilerleyişi karşısında yurtlarını bırakmak zorunda kalan göçebe ve yerleşik hayata geçmiş Türkmen kitleleri yanında pek çok âlim, şair, mutasavvıf, zanaatkar hayat hakkı bulmak ümidiyle Anadolu'ya yığılmışlar ve bu yeni coğrafyada eski Türk örf, adet ve ananelerini yaşatarak, daha sonraları Türkiye Selçuklu Devleti'nin mirasını devralacak olan Osmanlı devletinin kültürünü bunun üzerine inşa etmişlerdir. Orta Asya'dan gelen ve çok daha önce yerleşik yaşam düzenini benimsemiş Türkmen grupları, Anadolu'da yerleşik hayata geçiş sürecini hızlandırmış ve göçebe soydaşlarına bu konuda rehberlik ederek önemli bir rol üstlenmişlerdir. İslâm dünyasında derin etkiler bırakmış olan Yunus Emre, Mevlâna gibi tasavvuf önderleri ile Babâilik, Bektâşîlik, Mevlevîlik gibi tarikatlar da yine bu dönemde doğmuştur (Özbek, 2001: 42).

Şekil 4. Türk döneminden kalma bir taş adam, *Bayan-Ölgii ili* (Atwood, 2004, 554).

Medenî hayatın tahrip edilmesinden ve Türk-İslâm coğrafyalarının fecaate uğramasından sonra ilmin ve kültürün gerilemesi gayet normaldir. Roma İmparatorluğu ve medeniyetinin çöküşünde Barbar istilası birinci derecede sebep sayıldığı halde İslâm medeniyeti için daha tahripkâr mahiyetiyle Moğol istilasının ihmali biraz hayret edilecek bir hadisedir. Eski İslâm mütefekkirleri ve onlara dayanan İslâm ananesi bütün felaketlerin sebebini Moğol istilasına bağladıkları halde ilk defa Barthold tahribatın ehemmiyetini kabul etmekle beraber, Moğolların Germanlerden daha fazla yıkıcı olduklarına dair

Şarkta ve Garpta mevcut olan umumî kanaati çok mübalağalı bulmuş buna karşılık Büyük Moğol İmparatorluğu'nun siyasî istikrara, büyük iktisadî ve ticarî faaliyetlere, Uzak ve Yakın Şark arasında kültür mübâdelelerine imkân verdiğini, ortaya koymuştur (Turan, 2015: 478-479).

Şekil 5. Anadolu Selçukluları dönemine ait Gıyâseddin Keyhüsrev dönemine ait Konya'da basılmış gümüş sikke (<https://sanat.ykykultur.com.tr/koleksiyonlar/sikke-koleksiyonu/sikke-koleksiyonu>).

Bundan başka bu âlim Cermen istilasından farklı olarak Moğol istilasından sonra aynî mübâdelenin başlamadığını, bilakis para iktisadiyatının çok yüksek bir dereceye ulaştığını da ilave etmiştir. Zeki Velidî Togan Türkistan'da ve Hârizm'de Moğol tahribatına dair bazı kaynak kayıtları nakletmekle beraber buralarda medenî inhitatın XVI. asırda başladığını belirtmekle de bu tezinde ısrar etmiştir. Moğol istilasına ait bazı müspet neticeleri meydana koyan bu görüşlere başka birtakım unsurları daha eklemek mümkündür. Gerçekten Moğollar Alâmut'u ve İsmâîlîleri temizlemek suretiyle İslâm dünyasını bu cinayet teşkilatından kurtarmıştır. Lakin Moğol tahribatı o kadar büyüktür ki; Barthold ve Zeki Velidî Togan'ın görüşlerinin ötesinde istila sonrası başlayan imar ve kültür faaliyetleri geniş medeniyet harabeleri yanında çok küçük ve sönük kalmakta ve asırlarca devam eden viraneler bir daha canlanmamış bulunmaktadır (Turan, 2015: 478-479).

İbn Nefis hekim gözüyle de olsa işgalci kâfirler dediği Moğolları şu şekilde tasvir etmiştir:

Bu kimseler yeryüzünün ılıman bölgelerinde medeniyetten uzakta yaşıyorlardı. Onların en güney bölgelerde yaşaması mümkün değildir. Çünkü bu bölge insanının kalbi çok şiddetli sıcağın dolayı zayıftı. Bunun için de onlar bu toplumun kanını dökmeye güç yetiremezlerdi. Bu sebeple onların kuzeyden taraf olmaları gerekir. Çünkü kuzey halkı, soğukun şiddetinden dolayı cesaretli, kalpleri katı ve acımasız olurlar. O halde bu kâfirlerin göçebe insanlardan olmaları gerekir çünkü şehirli insanların cesareti daha azdır (Turgut, 2014: 60).

3. KENDİNE AİT OLANI KORUMA REFLEKSİ: FÜTÜVVETİN DİYÂR-I RÛM YORUMU

Encyclopaedia of Islam'ın ikinci Avrupa baskısında "fütüvvet" maddesini kaleme alan Franz Taeschner, fütüvvetin halk arasında yaygın biçiminin Ahîlik olduğunu belirtmiştir. Selçuklu döneminde Anadolu şehirlerindeki sanatkarlar arasında fütüvvet farklı ve ilginç bir biçim kazanmış; çünkü fütüvvet sahibi kişiye "Ahî" denmiştir. Ahîliğin ahlâkî ve eğitimle ilgili prensiplerinin ve bazı kurallarının, tasavvuf çevrelerinin daha önce oluşturup yazıya döktüğü fütüvvetnâmelerden kaynaklandığı söylenebilmektedir. Ancak ne fütüvvetçilik zamanla Ahîlik'e dönüşmüş ne de Ahîlik, fütüvvetin halk arasındaki yaygın hali olmuştur. Ayrıca, "yiğitlik" ve "cömertlik" anlamlarına gelen fütüvvetçilik, yalnızca tek bir milletin özgün ürünü ya da icadı değildir (Çağatay, 1982: 426).

O halde fütüvveti, Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki siyasî yapılanması içerisinde adı konulmamış bir denetim çerçevesinde tamamlayıcı örüntü olarak mı değerlendirmeliyiz. "Modern Türkiye'nin doğuşu" şeklinde sunulan teleolojik bakış açısına göre, Türk devletleri adeta bir huni gibi ardışık bir şekilde günümüze ulaşmıştır: Malazgirt Savaşı, Selçukluların planladığı biçimde gerçekleşmiş ve Türkler Anadolu'ya girmiştir; bunu takip eden süreçte Anadolu Selçuklu Devleti, Osmanlı İmparatorluğu ve

nihayet Türkiye Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır. Türklerin, ister gerçek isterse kuramsal olsun, ancak her zaman özlemi duyulan “birlik” anları üzerinden şekillendirilen devlet kurma geleneği, tarih yazımlarının temel omurgasını oluşturmuştur. Bu yaklaşım aynı zamanda kültürel analizler için de başlangıç noktası ve referans sağlamıştır. Ancak devlet kavramı, genellikle “devlet” başlığı altında basitleştirilerek bir araya getirilen farklı siyasal organizasyon biçimlerini tarihsel bağlamda ayırt edip anlamaya devam etse de kültürel alan ve örüntüler, tamamen devletin kontrolü ve himayesi sınırları içinde değerlendirilemez (Kafadar, 2017: 61-63).

Boyun eğdirilenlerin zorla göç ettirilmesi ekonomik felaketlere yol açmıştır. Savaşlar ve fetihler, çok miktarda toprağın zarar görmesine neden olmuş ve Moğol göçebeleri tarım arazilerine özen göstermemiştir. Sulama sistemlerine de dikkat etmemişlerdir. Fethedilen bölgelerin ekonomileri sonunda toparlanmış ve Moğolların desteklediği ticaret hızla yeniden canlanmıştır. Karayolu ticareti her zaman güvenli olmamış, tüccarlar ve kervanlar uzun mesafeli ticarete hâlâ tehlikelerle karşılaşmıştır. Farklı hanedanlar arasındaki çatışmalar da zaman zaman bu ticareti engellemiştir. Ancak diğer araştırmacılar, Cenevizli tüccarların seyahatleri, Nesturî Rabban Şavma (ö. 1294) ve Marco Polo’nun (1254-1324) seyahatleri gibi kaynakları göstererek, tehlikelere rağmen Avrasya’da seyahatin devam ettiğini belirtmişlerdir (Jackson, 2017: 170).

Anlaşıldığı üzere Anadolu’ya göç eden Türk topluluklarının büyük bir kısmı atlı göçebe gruplardı. İlk göç sırasında, anayurdun büyük ve gelişmiş şehirlerinde yaşayan esnaf ve zanaatkârlar çoğunlukla Türkistan’da kalmıştı. Ancak, Cengiz Han (Timuçin, 1155-1227) liderliğindeki Moğol istilası önce Uygur Türklerini egemenliği altına aldı, ardından Çin’e ilerleyerek (1211) Harezm bölgesini işgal etmiştir. Buhara, Semerkant, Taşkent, Belh ve Merv gibi önemli ve gelişmiş Türk şehirleri harap edilmiştir. Sadece Merv’den batıya göç eden Türk ailelerinin sayısı yaklaşık 70.000’e ulaşmıştır. İkinci büyük göç dalgasında ise, çoğunluğu esnaf ve zanaatkâr olan Türk gruplar, ölüm korkusuyla Venedikli gezgin Marco Polo’nun “Türkmeneli” olarak adlandırdığı Anadolu Selçuklu topraklarına sığınmışlardır. Bu hareketle birlikte İran ve Anadolu’da ticaret ve sanat canlanmıştır. Yeni gelenler hem yerel Bizans halkıyla hem de kendilerini takip eden Moğollara karşı örgütlenmek zorundaydı. Asya’dan Anadolu’ya gelen kalabalık esnaf ve sanatkârlar için iş bulmak, Bizanslı rakipleriyle rekabet edebilmek, ürün kalitesini koruyup ihtiyaca göre üretimi ayarlamak, sanat ahlâkını benimsetmek; Türk halkını ekonomik açıdan bağımsız kılmak, ihtiyaç sahiplerine her alanda destek vermek; ülkeyi dış tehditlere karşı savunmak, ayrıca sanat, dil,² edebiyat, müzik ve geleneklerde millî bir bilinç oluşturup korumak gerekiyordu. İşte bu zorunluluklar, fütüvvetnâmelerde³ yer alan dinî ve ahlâkî kuralları temel alan esnaf ve zanaatkârların dayanışma ve denetim örgütü olan Ahîlik teşkilatının doğmasına yol açmıştır (Anadol, 1991: 48).

Verilerini, Müslüman velilerin hayat menkıbelerinden, hem Müslüman hem de gayrimüslim seyyahlardan, basılmış vakıf senetlerinden, İstanbul’daki kilise sinodları⁴ kararlarından ve diğer kilise dokümanlarından çıkaran Vryonis⁵, ölümcül kargaşa devrinin Selçukluların Moğollar tarafından yenilgiye uğratılması ve bunun sonucu olarak da yeni Türkmen grupların Anadolu’ya kontrol edilemeyen akını yüzünden Selçuklu otoritesinin ve Bizans gücünün kendiliğinden parçalanmasıyla XIII.

² İlhanlı hükümdarlarından Abaka Han (1265-1282) ile Selçuklu sultanları III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1264-1283) devrinde ve İlhan’ın Anadolu’daki genel valisi Acay ve Samagar-Noyan (1272) ile Tuhu-Noyan’ın (1273-1274) vakfiye o zamandan kalma en mühim belgelerden biridir ve Moğolca metni ihtiva etmesi bakımından ayrı bir özellik taşır. Bu belge Moğolcanın İlhanlılar devrinde Anadolu’da nispeten dar bir muhit içerisinde de olsa kullanılmış olduğunu gösterir (Temir, 1989: 156-157).

³ Ahî ocaklarının âdet ve göreneklerinin, davranış biçimleri ve uyulması gereken kuralların, fütüvvet adabı vb. Ahîlikle ilgili bilgilerin yer aldığı, uzunlamasına yazılmış, birbirine eklenmiş kâğıtlardan oluşan, tomar şeklinde metinlerdir (Köksal 2012, 88).

⁴ Doğu kiliselerinde konsil yerine, patriklerin danışma kurulunu ifade eden “sinod” kelimesi kullanılır. Ortodoks kiliselerinin en yüksek ruhanî kurulu ise “Holy Synod” veya “Saint Synode” olarak bilinmektedir (Taşçı, 2024: 366).

⁵ <https://www.proquest.com/openview/2b1a4a1970a74f830739de87af47f0c7/1?pqorigsite=gscholar&cbl=1817218>.

yüzyılın sonunda açıldığı görüşündedir. Ona göre bu dönemde kıyı bölgeleri ve batı bile Türkmen tahribine maruz kalmıştır. Kargaşada, Bizans yönetimi ebediyen ortadan kalktı ve Ortodoks Kilisesi bütünüyle fakir ve demoralize bir hale gelmiştir. Rum nüfus, sürekli olarak şiddet ve köleleştirmeye maruz kaldı. Dahası Müslüman kültür, ihtidâ ve asimilasyonu destekleyen güçlü kurumlar geliştirdi: Tarikatlar, fütüvvet kardeşlikleri, Kilisenin artık kendileriyle boy ölçüşemeyeceği yardım ve eğitim ağları. Yeni bir güvenlik ve düzen dönemi tesis edildiğinde bu düzen, nihai olarak Bizans İmparatorluğu'nu ortadan kaldıran ve Ortodoks Kilisesi'ni vesayet altına alan bir devletin himayesindeydi. Rum Hristiyanların hâlâ birçok adası vardı; ancak hâkim güçler, İslâm inancı ve Türk kültürüydü (Humphreys, 2004: 341).

Anadolu'da Ahîliğin doğuşu sosyal ve iktisadî nedenlere bağlanmakla beraber (Anadol, 1991: 47) istilânın başından itibaren Ahîler, Moğol egemenliğine karşı her alanda direniş göstermişlerdir. Anadolu, İlhanlıların hâkimiyetine girdiğinde, Moğollara karşı en yoğun mücadeleyi veren grup kuşkusuz Ahîler olmuştur. Bölgede bulunan farklı dinî ve tasavvufî çevrelerin Moğollara karşı tutumlarında belirgin görüş ayrılıkları ve değişimler yaşanmıştır. Ahîlerin bu duruşunda pek çok önemli neden bulunmaktadır. Bunlar arasında Moğolların İslâm'ı kabul etmemeleri, fütüvvetin merkezi sayılan Abbâsî halifeliğinin yıkılması ve halifenin öldürülmesi, İslâm dünyasına karşı uyguladıkları sert politikalar ile İlhanlıların ilk dönemlerindeki İslâm karşıtı dinî yaklaşımlar sayılabilir. Ayrıca Ahîlerin fütüvvet teşkilatına bağlı olan Selçuklu hanedanına olan bağlılıkları, Sultan Alâeddîn Keykubâd ve II. İzzeddîn Keykâvus'un Ahîlerle kurduğu olumlu ilişkiler, Ahî Evran'ın Moğollar tarafından katledilmesi ve halifeliğin Mısır'da yeniden canlandırılmasıyla Sünnî İslâm'ın himayesine alınmaya çalışılması gibi önemli siyasî sebepler de bu tavrın arkasında yer almaktadır (Akdağ vd., 2016: 79).

Devlet mekanizmasında resmi bir görevi olmamasına rağmen, Ahîler sultanların cülûs, biat, karşılama, kutlama, uğurlama ve taziye gibi törenlerine sivil ve askerî erkânla birlikte sosyal bir zümre olarak katılmışlardır. Bu katılım, hem yönetimdeki yerlerini koruma ve güçlendirme hem de devlet ve hükümdara olan samimî bağlılıklarını göstermek amacı taşımaktaydı. Ancak Ahîlerin devlet desteğiyle güç kazanması ve merkezi idarenin bu gücü zaman zaman kendi çıkarları için kullanması, I. Alâeddîn Keykubâd'ın 1237'de zehirlenerek ölümü sonrasında Ahîlere karşı olumsuz bir sürecin başlamasına yol açmıştır (Demirtaş, 2021: 54).

Şekil 6. Konya Alâeddin Külliyesi (<https://www.archnet.org/collections/2373>).

Devlet törenlerine Ahîlerin sosyal bir zümre olarak katılması, onların yalnızca belirli ritüellerde yer alan bir kurum olmaktan öte, çok katmanlı ve birden fazla sosyal rolü üstlenen bir yapı olduğunu göstermektedir. Bu durum, sosyal kurumların pratikte sabit davranış kalıpları olarak varlık göstermesine rağmen, bireylerin toplumsal deneyimlerinin sadece tek bir kurumla sınırlı kalmayıp; aile, ekonomi ve devlet gibi farklı alanlarda birden çok kimlik ve işlevle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Böylece Ahîlik, hem devlet mekanizması içindeki konumunu koruyan hem de daha geniş toplumsal ilişkiler ağı içinde işleyen dinamik bir sosyal kurum örneği olarak değerlendirilebilmektedir.

Sosyal kurumlar pratikte genellikle belli ölçüde sabit davranış kalıpları olarak kendini göstermektedir. Ancak, ne kadar önemli olurlarsa olsunlar, toplumsal yaşamın tamamını tek başlarına açıklamaya yetmemekte; çünkü bireyler deneyimlerini sadece kurumlar çerçevesinde değil, çok daha

geniş bağlamlarda yaşamaktadırlar. İnsanlar hem aile fertleri hem ekonomik yapıların aktörleri hem de devletlerin vatandaşları olarak farklı roller üstlenirler. Max Weber, bu durumu göz önünde bulundurarak, tek bir kurumdan ziyade birden fazla kurumun iç içe geçtiği karmaşık bir yapı olan “kentsel topluluk” kavramını geliştirmiştir. Weber’e göre, ekonomik anlamda sadece “şehir” ya da özel bir siyasî-idari yapı ile donanmış bir yerleşim, otomatik olarak kentsel bir topluluk oluşturmaz; kentsel topluluk, insanlar arası ilişkilerin ve kurumlar düzeninin bütünleştiği sistematik bir birimdir (Weber, 2015: 61). Anadolu’da Ahîlik teşkilatı da tam olarak bu işlevi görmüştür. Ahîlik, sadece esnaf ve zanaatkârların bir araya geldiği bir meslek örgütü olmaktan öte, toplumsal dayanışmayı, ahlâkî değerleri ve ekonomik düzeni birleştiren; bireyler arasında karşılıklı güven ve sorumluluk üzerine kurulu, kentsel hayatın sosyal dokusunu şekillendiren bütünleşik bir kurumdur. Böylece Ahîlik, Anadolu şehirlerinde Weber’in kentsel topluluk kavramının somut ve işlevsel bir örneği olarak ortaya çıkmıştır.

Sultan İzzeddîn Keykâvus aracılığıyla fütüvvet teşkilatının resmen Anadolu’ya girişi, Türk kültür tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilmektedir. Sultan I. İzzeddîn Keykâvus’un vefatının ardından Selçuklu tahtına geçen Sultan I. Alâeddîn Keykubâd, gelenek üzere halifeye bağlılığını sunmuştur. Bu fırsatı değerlendiren Abbâsî halifesi Nâsır lî-Dînillâh, yeni yönetimin devlet düzenini bozmayacağına dair teminat almak amacıyla Şeyh Sühreverdi’yi tekrar Selçuklu sarayına göndermiştir. Görkemli bir karşılama ile karşılanan Şeyh Sühreverdi’ye, Alâeddîn Keykubâd büyük ilgi göstermiş ve hapisteyken kendisini rüyasında görüp saltanat müjdesi verdiğini söylemiştir. Böylece, halef ve selef Selçuklu sultanları tarafından hem siyasî hem dinî nedenlerle kabul gören bu teşkilat, yalnızca saray çevresinde kalmayıp “Ahîlik” adı altında tüccar, ulemâ, zanaatkâr, sûfî ve halk arasında da yaygınlaşmıştır.

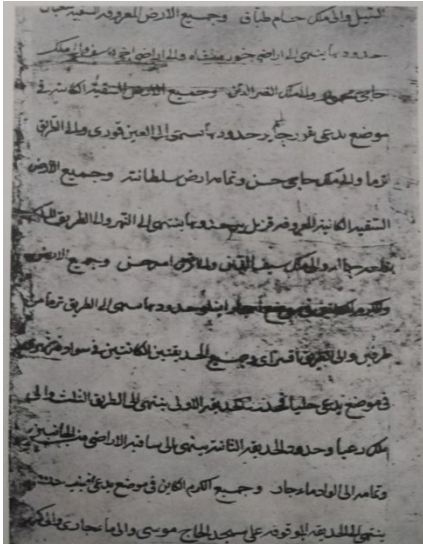
Fütüvvetin Anadolu’daki yorumu, 1221 yılında Abbâsî halifesi Nâsır lî-Dînillâh tarafından Anadolu’ya gönderilen Şehâbeddîn Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdi (1145-1234) olmadan düşünülememektedir. O, yeni Müslümanlaşan Anadolu halkını ve bölgeyi fütüvvet yani Ahîlik ile tanıştırmıştır. İbn Arâbî (ö. 1240) ise Selçuklu döneminde uzun süre Konya’da yaşamış, Sadreddîn Konevî’nin düşüncelerine ilham vermiş bir Mağribli düşünürdür. Bu durum, diyâr-ı Rûm’da yerel bir dindarlık ya da özgün İslâm anlayışının gelişmediği anlamına gelmemektedir; tam tersine burada süreç içinde oluşan kendine özgü Türk-İslâm yorumları mevcuttur. İbn Arâbî’nin, diyâr-ı Rûm’daki Müslümanlar arasında bazı şer’î kuralların tam olarak uygulanmadığını görerek şaşırdığı bilinmektedir. Ayrıca, diyâr-ı Rûm’da ortaya çıkan çeşitli sûfî geleneklerin⁶, özellikle daha esnek olanlarının, onun entelektüel mirasından ciddi biçimde etkilendiği açıktır. Geç Orta Çağ’da bu bölgede ortaya çıkan Kalenderîlik gibi kural tanımaz hareketlerin kökeni İran’a dayanmış; bu hareketlerin Anadolu’daki temsilcileri ise önemli ölçüde İran’dan gelen göç ve iletişim sayesinde entelektüel destek ve mensup edinmişlerdir. Diyâr-ı Rûm Müslümanlarının inanç ve

⁶ Ahîlerin Moğol yanlısı dinî ve tasavvufî zümrelere karşı nefret içeren tutumları onların Moğollara olan bakışını yansıtmaktadır. Özellikle Kalenderî gruplar daha Anadolu’nun istilası sırasında Moğolların yanında yer almışlar, savaşlarda onlarla beraber olup yardımcı olmuşlardır. Köseadağ Savaşı’nda Moğol ordusunun ön saflarında “Cavlâkî” dervişler bulunuyordu. Kezâ Köseadağ yenilgisinden sonra Moğollar Kayseri’yi muhasara ettikleri zaman Cavlâkî dervişler Moğollarla birlikte şehrin surlarında gedik açmaya çalışıyorlar ve mancınıkları kullanıyorlardı. Hatta İbn Bîbî, Kayseri’nin en muhkem surlarının halkın sağlamlığı ve geçilmezliğine kesin olarak güvendiği, güvenliğini Ahîlerin sağladığı dericiler çarşısı tarafındaki bu surlara karşı Moğolların üç mancınık kurduğu ve bu mancınıkları Kalenderîlerin kullanıp 15 gün süreyle bu burçları dövdükleri ve yine Kalenderîlerin yoğun gayretiyle burçlarda büyük delik açıldığını zikretmiştir. Özellikle Ahîlerin büyük kayıp verdiği Kayseri kuşatmasında Kalenderîlerin tutumu Ahîlerin nefretine sebep olmuştur. Ahîlerin Moğol karşıtı tutum içinde olduklarını gösteren birçok delilin yanında istilayla beraber Anadolu’yu terk etmeleri de gösterilebilir. Çok sayıda ilim ve fikir adamlarının da Mısır ve Suriye’ye göçtükleri zikredilmektedir. Büyük topluluklar halinde Bizans topraklarına göçenler olduğu gibi Karadeniz’in kuzeyine yani Kırım ve Kıpçak iline göçler de olmuştur. İbn Battûta, “Ahi Bıçakçı” adlı Anadolu’lu bir ahinin Deşt-i Kıpçak’ta mesleğini yürüttüğünü zikreder. Ayrıca Moğol iktidarının Türkmen ve Ahî çevreler üzerindeki şiddetli fikrî, siyasî ve ekonomik baskıları karşısında pek çok Ahî ve Türkmen ileri gelenlerin uç bölgelere göç ettikleri görülmektedir. Müesseseleri elinden alınan, davar sürüleri ve servetleri müsadere edilen ve Moğol yanlısı zümrelere bağlanmayı reddeden Ahîler, baskının ulaşmadığı uç bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır (Akdağ vd, 2016: 77-78).

geleneklerindeki bölgesel farklılıklar, tarihsel gelişmelerin şekillendirdiği özgün bir kültürel yapının ürünü olarak görülmelidir. XIII. yüzyıldan itibaren bu bölge halkı, kendine has bu kültürel özelliklere “habitus”a göre tanınır hale gelmiştir (Kafadar, 2017: 78-79).

Anadolu’yu gezen ünlü seyyah İbn Battûta, “bu ülkede bir şehirde yönetici yoksa, idareyi Ahîler üstlenir” diye belirtmiştir. Aynı seyyah, Ahî liderlerin her bakımdan bir hükümdar gibi hareket ettiklerini de vurgulamıştır. Mağribli gezgin, Ahîlerin birçok özelliklerini saydıktan sonra, yaşadıkları şehirlerde zorbalara karşı durduklarını, kötü kimseleri etkisiz hale getirip huzur ve düzeni sağladıkları için Ahîlik teşkilatının benzeri ve eşi dünyada bulunmadığını ifade etmiştir (Akdağ vd, 2016: 80). Bilhassa Anadolu’nun belli başlı merkezlerinde, Antalya, Burdur, Gölhisar, Lâdik, Milas, Barcın, Konya, Niğde, Aksaray, Kayseriyye, Sivas, Gümüş, Erzincan, Erzurum, Birgi, Tire, Manisa, Balıkesir, Bursa, Gerede, Geyve, Yenice, Mudurnu, Bolu, Kastamonu, Sinop’ta “Ahiyyetü’l-Fityân” yani “kardeş yiğitler” adını verdiği bu zümrenin zaviyelerinden bahsetmekte ve Anadolu’da her Türkmen kasabasında, köyünde bunlara tesadüf edildiğini söylemektedir. Filhakika gerek toponomi araştırmaları gerek kitâbeler ve mezar kitâbeleri, sonra vakfiyeler, resmî kayıtlar ve nihayet muhtelif tarihî menbalar, bu teşkilatın Anadolu’nun her tarafına, hatta Anadolu ile sıkı münasebeti olan Azerbaycan’a ve Kırım’ın sahil şehirlerine kadar yayıldığını göstermektedir (Köprülü, 1981: 153). İbn Battûta ahî tayfasının davranışlarını Şiraz ve İsfahan ahalisine benzetmekte; ayrıştıkları noktanın ahîlerin yolculara daha fazla ilgi ve saygı göstermek olduğunu belirtmektedir (İbn Battûta, 2016: 276).

Şekil 7. Nureddîn Caca Vakfiyesi Kırşehir el yazması (Temir, 1989, 350).

Siyasî istikrarın sürekli sarsıldığı bu dönemin en dikkat çeken yönlerinden biri, bürokratların yönetim üzerindeki belirleyici rolüdür. Bu süreçte, yalnızca yönetimi şekillendirmekle kalmayıp, Moğollara hükümdarlığın kardeşler arasında paylaşılması gerektiğini telkin eden devlet adamları dahi olmuştur. Bu tavırlarıyla, Moğolların iç işlerine daha yoğun biçimde müdahil olmalarına ve siyasî otorite üzerinde baskı kurmalarına zemin hazırlamışlardır. Kendi çıkarlarını gözетerek Moğol hanlarını yönlendirmekten geri durmamışlardır. Öyle ki, dönemin kroniklerinde devletin fiilen bu kişiler tarafından yönetildiği izlenimi oluşmuş, onlara karşı gösterilen muhalefet doğrudan sultana başkaldırı olarak değerlendirilmiştir. Nitekim II. İzzeddîn Keykâvus’un veziri Şemseddin İsfahanî’nin tasfiye etmeye çalıştığı Pervâne Ebûbekir Attar, can güvenliğinin tehlikeye girdiğini fark ettiğinde gizlice Konya’daki ahî ve fityân topluluklarına sığınmış; yardım talebine:

Sâhib, Sultan Gıyâseddîn’in vasiyeti doğrultusunda ülkenin tüm yönetiminden sorumludur. Sultan İzzeddîn’in işleri de onun dirayetli idaresine emanet edilmiştir. Saltanatın sahibi olan hükümdarın kendisi bile onun denetimindedir. Bu nedenle sizin aranızdaki ihtilaf bizim için Sultan’a karşı isyan gerekçesi sayılamaz; bize sunduğu nimetlere nankörlük edemeyiz. (İbn Bibî, 1956: 563; 632)

şeklinde karşılık verilmiştir. Anlaşıldığı üzere, Selçuklu sultanlarına karşı ayaklanma planlayan bazı devlet adamlarının Ahîlerin güçlü örgütlenmesinden faydalanmak istemeleri örneğinde Ebûbekir Pervâne Konya'daki Ahî reislerini gizlice toplayıp vaatlerle isyana teşvik etmeye çalışmış; ancak Ahîlerin sultana isyan etmeyeceklerini anlamıştır. Tarih kayıtları ayrıca, Konya subaşı olarak atanan Şemseddîn Yavtaş Bey'i, şehrin ileri gelenleri ve Ahî büyüklerinin dışarıda karşılanıp, muhaliflerin şehirden kaçmasını önlemek için Konya çevresinde gözetim ve koruma sağladıklarını da göstermektedir.

1277 yılında Karamanlıların Konya'yı ele geçirmesiyle Selçuklu tahtına oturtulan Alâeddîn Siyâvuş'a Ahî Ahmed Şah ve takipçileri biat etmişlerdir. Fakat gerçek Selçuklu sultanı Konya'ya ilerleyince, Selçuklu baş kadısı Sirâceddin Mahmud ile Urmevî'nin fetvasına uygun hareket eden Ahîler, bu kez Karamanlılara karşı şehri savunmuşlardır (Anadol, 1991: 53). Konyalılar Selçukoğullarına muhabbetlerinden buna tâbi olmuşlar ve kaleyi de içindekilere yetmiş bin dirhem verilmek şartıyla teslim ederek Alâeddîn'i tahta oturtmuşlardır (Baypars Tarihi, 2000: 90).

Ahî Ahmed Şah, Konya tarihinin unutulmaz şahsiyetlerinden biridir. Zorlu dönemlerde, kendisine bağlı birkaç bin kişilik Ahî askerî birlikleriyle şehri korumuş, düzeni sağlamış ve adeta Konya'nın hâkimi olmuştur. Gazan Han'ın zalim temsilcisini kentten çıkarmış, ölümüyle birlikte şehir büyük bir boşluğa düşmüştür. Cenaze töreninde yaklaşık 15.000 kişi başları açık şekilde yürümüştür. Geyhâtû'nun kendisine verdiği unvanla "eli kılıçlı Ahî" veya "ahî-ata" olarak anılan Ahmed Şah, Ahîliğin Seyfî kolunun önemli liderlerindendir. Konya önlerinde konaklayan Moğol şehzadesi Geyhâtû'ya hediyeler sunmuş, bunun karşılığında Geyhâtû onu "baba" olarak kabul etmiştir. Moğol zulmünün arttığı dönemlerde, vezir Fahreddîn Kazvînî'ye karşı direnen Ahmed Şah, Ahîlerin aşırı vergi yükü altında ezildiğini yüksek sesle dile getirerek, Konyalıları da yanına alarak sultana şikâyetle bulunmaktan çekinmemiştir. 1291'de Karamanlıların Konya Kalesi'ni kuşattığı sırada, Ahîler sur kapısından çıkarak mücadele etmiş ancak başarılı olamayarak kaleye geri çekilmişlerdir (Anadol, 1991: 54).

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere 1243 yılında Anadolu Selçuklu Devleti, Köseadağ Savaşı'nda Moğollara karşı ağır bir yenilgi alınca, fiilen Anadolu yönetimi Moğolların kontrolüne geçmiştir. Ahîlerle Moğollar arasındaki ilk çatışma da bu savaşın hemen ardından Kayseri kuşatması sırasında yaşanmıştır. Bu dönemde tutuklu bulunan Ahî Evran doğrudan çatışmaya katılamasa da öğrencileri ve bağlıları Moğol saldırıları sırasında öldürülmüş veya esir alınmıştır. Özellikle Ahîlerin merkezi sayılan Kayseri ele geçirildiğinde, Moğollar sadece Ahîler ve Bacılara ait işyerleri ve evleri yakıp yıkmış; bu gruplara ait sanayi bölgelerini yağmalayıp ateşe vermişlerdir. İstila sürecinde hapsedilen Ahî Evran, 1245 yılında II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefatının ardından saltanat nâibi Celaleddin Karatay'ın emriyle diğer tutuklularla birlikte serbest bırakılmıştır. Hapisten çıktıktan sonra önce Denizli'ye, daha sonra da Konya'ya yerleşen Ahî Evran, Konya'daki Moğol baskısının artması üzerine burayı terk edip Kırşehir'e yerleşmiştir (Akdağ vd, 2016: 75-76). Ahi Evran'ın gelişiyile birlikte bilim ve kültür merkezi konumundaki Kırşehir, aynı zamanda Ahîlik teşkilâtının da merkezi olmuştur. "Menâkıb-ı Ahi Evran" adlı eserde onun, Kırşehir'e gelişi ve yaptığı işler şu beyitlerde gayet açık bir şekilde belirtilmiştir:

Vardı key Kırşehrini tuttu mekân

Issı suyu eyledi ol dem hamâm

Bir çarşu yapıdı çarpâre sarâc

Doydı nice benzi soluh karnı aç. (Ülgen, 2021, 453)

4. SONUÇ

Moğolların gelişiyile Türkçe konuşanların çoğunlukta olduğu ama daha çok şehirlilerin yer aldığı göçler olmuş; Yunus Emre, Hacı Bektaş, Ahî Evran gibi şahıslar dünyayı anlamak, başkalarına aktarmak, yaşanır bir hayat kurmak ve yine yaşanabilir hayatın mümkün olduğu kadar kurumlaşarak devamını sağlamak gibi roller üstlenmişlerdir.

Türk-İslâm potasında yeni bir kültür, yeni bir toplumsal düzen sağlanmışken Anadolu'da etnik yapılar ve dinler arasında bir ahenk oluşmuşken Moğol istilasını takip eden 1243'te Köseadağ yenilgisi

ile bu yeni düzen de sarsılmış ve nihayet 1277'den sonra Moğol idaresi, isyanlar ve iç karışıklıklar ile tam bir iktisadî ve toplumsal çöküşe sebep olmuştur.

Özellikle Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın ölümünden kısa süre sonra başlayan Moğol istilasının yarattığı kaos ortamında, toplumda siyasî otoriteden çok Ahîler ve onların liderlerinin etkinliği ön plana çıkmıştır. Merkezî otoritenin zayıflaması sonucunda ortaya çıkan Babâîler isyanı ve Köseadağ yenilgisi sonrasında Anadolu'nun kasaba ve köylerinde merkezî güç neredeyse tamamen kaybolmuş ve bu boşluğu Ahî birlikleri büyük ölçüde doldurmuştur. Siyasî kargaşa ve yönetimin zayıfladığı bu dönemde Ahîler, askerî güç olmadan, mensupları vasıtasıyla asayiş ve siyasî düzeni koruma görevini üstlenmişlerdir. Moğol istilası sırasında, 1243 Köseadağ yenilgisinden sonra Kayseri'nin savunmasında yalnızca askerler değil, örgütlü Ahîler de yer almış, Kayseri kalesinin Moğolların eline geçmesini engellemek için cesaretle direnmişlerdir.

XIII. asrın ikinci yarısından itibaren başta devlet merkezi Konya olmak üzere Anadolu şehirlerinde yapılan Ahî teşkilatları, Moğol istilası sonrasında İlhanlı hakimiyetinin etkinliği şiddetini artırdığında iç karışıklıkların tolere edilmesi, ekonomik çıkmaza girilmemesi, güvensizlik ortamının telafi edilmesi adına bir misyona sahip olmuşlardır. Gerektiğinde ellerine silah alan Ahîler, Moğol valilerine baş eğmeyen beylerin yanında olmuşlardır. Selçuklu beylerinin yetemediği, Anadolu'nun kaosa boğulduğu noktada şehirlere güven ve umut aşılamışlardır. Umut, el emeği ile gelecekte daha iyi bir yaşam sürmenin adı olmuş ve toplumu el birliği ile üretime teşvik etmiştir. "Ahîlik geleneği" diye bir tabir oluşmuştur: Toplumsal dayanışma, iktisadî güçlenme, sahip çıkılan değerler, Anadolu'nun görüntüsüne yansımış ve anlam kazandırmıştır.

İslâm medeniyetinin sarsılmasında Moğol etkisinin varlığı artık tartışma götürmez bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Selçuklular tarafından bayındır hale getirilen ama yine onlar zamanında buhrana sürüklenen Anadolu'da Türk-İslâm medeniyeti küllerinden doğmuş, uluslararası ticarette yerini almış, doğudan gelen ilim adamları ile kültürel olarak donanmıştır. Bir taraftan mimarî olarak yükselirken bir taraftan da Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Hacı Bektaş ve Yunus Emre gibi büyük tasavvuf ehillerinin etki alanı oluşmuştur.

Araştırmacılar Ahîliği, sadece tarihte ortaya çıkmış ve sönmüş bir kurum olarak görmemelidirler. Bugünkü dünyanın bile hangi açıdan olursa olsun toplumlarında insan yaşamını iyileştirmeyi samimî olarak hedeflemiş, ahlâk-erdem normları ile yoğurulmuş halde üretimi ve kendine yetmeliği teşvik etmiş Ahîlik gibi bir teşkilatın nasıl ve ne şartlarda dokunuşlar yaptığını daha detaylı incelemeleri faydalı olacaktır.

Beyan ve Açıklamalar

1. Bu çalışmanın yazarı, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu kabul etmektedirler.
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdüzâhir, İ. (2021). *Katibinin Gözünden Sultan Baybars*, (A. Usta, Çev.). Yeditepe Yayınevi.
- Akdağ, Ö., Kurtuluş, M. (2019). *Ahîlik ve Meslek Ahlâkı*, Karatay Üniversitesi Yayınları.
- Akçura, Y. (2018). Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han. *Türk Yurdu*, 1, 18-19.
- Anadol, C. (1991). *Ahîlik Kültürü ve Fütüvvetnameler*. Türk Tarihi Kurumu Basımevi.
- Atwood, C. P. (2004). *Mongolia and the Mongol Empire*. Facts on File Inc.
- Barthold, V. V. (2013). *Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler* (R. H. Özdem, Çev.; K. Y. Koprman & İ. Aka, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baybars M. (2016). *Et-Tuhfetü'l-Mülûkiyye fi'd-Devleti't-Türkiyye: Türk Devleti Konusunda Sultânlara Armağan (1252-1312)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Baypars Tarihi. (2000). *Al-Melik-al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*. (M. Ş. Yaltkaya, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çağatay, N. (1982). Anadolu'da Ahîlik ve Bunun Kurucusu Ahî Evran. *Belleten*, 46 (182), 423-436. <https://doi.org/10.37879/ttkbelleten.1136949>.
- Göksu, E. (2021). *Hüzün Melikesi*. Kronik Kitap.
- Demirtaş, F. (2021). Anadolu Selçuklu Devleti'nde Fütüvvet ve Ahîlik: Siyasetin Kurumundan Kurumun Siyasetine. *Bilimname*, (46), 41-68. <https://doi.org/10.28949/bilimname.1033663>
- Hayton, K. (2023). *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı, Memlûklere Karşı Avrupa-Moğol İttifakı Tasarısı, (1307)*. (A. T. Özcan, Çev.), Kronik Kitap.
- Humphreys, R. S. (2004). *İslâm Tarih Metodolojisi: Bir Sosyal Tarih Uygulaması*, (M. Bedir, F. Aydın, Çev.). Litera Yayınları.
- İbn Battûta, A. M. (2016). *İbn Battuta Seyahatnamesi*. (A. S. Aykut, Çev.). Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- İbnü'l-İbrî, E.F. (2011). *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, (Ş. Yaltkaya, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbn Bîbî. (1956). *El-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*. I. Tıpkıbasım, (A. S. Erzi, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Jackson, P. (2017). *The Mongols and the Islamic World: From Conquest to Conversion*, New Haven&Yale University Press.
- Kafadar, C. (2017). *Kendine Ait Bir Roma: Diyar-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine*, Metis Yayınları.
- Koca, S. (2015). Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (37), 35-84. <https://doi.org/10.21563/sutad.187067>
- Köksal, M. F. (2012). Ahi Evran'ın Menkabevi Hayatına Dair Bilinmeyen Bir Eser: 'Menâkıb-ı Ahî Cihân-ı Nasreddîn Ahi Evran'. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 62, 83-108.
- Köprülü, M. F. (1981). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ötüken Neşriyat.
- Kuçuradi, İ. (2004). İnsan Haklarının Etnik Açıdan Çoklu ve Dinî Açıdan Çoklu Toplamlar İçin Gerektirdikleri, *Dünya, İslâmiyet ve Demokrasi*, (Y. S. Tezel, W. Schönbohm, Ed.). Kadim Yayınları.
- Müneccimbaşı, A.D. (t.y). *Müneccimbaşı Tarihi-I, Sahâifu'l-Ahbâr fî- Vekâyi'u'l-A'sâr*, (İ. Erünsal Çev.). Tercüman.
- Özbek, S. (2001). Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlânâ'nın Fihi Mâfih ve Mesnevi'sine göre). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 41-58.
- Sümer, F. (1962). Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 20 (3-4), 213-245.
- Taşcı, A. (2024). Kadıköy Konsili ve Hristiyanlık Tarihindeki Yeri ve Önemi, *Mizanü'l-Hak: İslâmi İlimler Dergisi*, (19), 365-384.
- Temir A. (1989). *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-din'in 1272 tarihli Arapça-Moğolca vakfiyesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Turan, O. (2014). *Türkiye Selçukluları: Hakkında Resmî Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Turan, O. (2015). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Dergâh Yayınları.
- Turgut, A. K. (2014). *İbn-i Nefs'te İnsan'ın Zihinsel Tekâmülü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uyar, M. (2020). *Moğollar ve Türkler: Tarihsel Bağlar*, Ötüken Neşriyat.
- Ülgen, E. (2021). Esnaf ve Sanatkarların Pîri Ahi Evran ve Geçmişten Günümüze Ahîlik, *Journal of Turkish Language and Literature*, 61(1), 447-469.

- Vryonis, S. (1971). *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the XIth through the XVth century*. University of California Press.
- Weber, M. (2015). *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, (M. Ceylan, Çev.). Yarın Yayınları.
- <https://sanat.ykykultur.com.tr/koleksiyonlar/sikke-koleksiyonu/sikke-koleksiyonu> (Erişim Tarihi: 17.05.2025).
- <https://collections.vam.ac.uk/item/O125954/a-mongol-archer-on-horseback-painting-unknown/> (Erişim Tarihi: 21.05.2025)
- <https://www.proquest.com/openview/2b1a4a1970a74f830739de87af47f0c7/1?pqorigsite=gscholar&cbl=1817218>. (Erişim Tarihi: 17.05.2025).
- <https://www.archnet.org/collections/2373> (Erişim Tarihi: 22.05.2025).
- <https://gallica.bnf.fr/view3if/ga/ark:/12148/btv1b52000858n/f496>. (Erişim Tarihi: 19.05.2025).
- https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=442932&materialType=KT&query=Ahilik+Te%C5%9Fkilat%C4%B1.__Suriye. (Erişim Tarihi: 19.05.2025).